

Az események ábrázolásának lehetőségei a tárggyal összefüggésben

Jelige: een meisje

1. Bevezetés

A nyelv mint az emberi kommunikáció elsődleges eszköze a diskurzusban résztvevő felek közötti információcserét szolgálja. A nyelv létrejöttét az emberi faj evolúciós fejlődése, valamint szociokulturális érzékenysége tette lehetővé, hiszen a nyelvet feltételező társalgási helyzet nem jöhetne létre anélkül, hogy a felek kölcsönösen intencionális mentális ágenseknek feltételeznék egymást (Tomasello 2000: 15). A társalgás triadikus modelljében a felek egy közös figyelmi jelenetet hoznak létre, amelyben a megnyilatkozásaik segítségével igyekeznek a másik tudására, világról alkotott képére, cselekedeteire vagy viselkedésére hatással lenni (vö. Sinha 1999, Tátrai 2011: 26–35). A megnyilatkozások tehát olyan, alapvetően szándékolt nyelvi viselkedést feltételeznek, amelyben a közlések az adott diskurzus szempontjából relevánsnak számítanak (Tátrai 2011: 30). A nyelvi tevékenység során a megnyilatkozások létrehozása és megértése egyaránt dinamikus és emergens folyamatok eredményeként történik, melyben a megnyilatkozó úgy alakítja nyelvi közléseit, hogy azt a befogadó a megnyilatkozó szándékait leginkább megközelítő módon dolgozza fel (vö. Tátrai 2011: 68–99, Langacker 2008: 1–54). A társalgásban mindezt az alkalmazkodás és a figyelemirányítás képessége teszi lehetővé, amelyek nemcsak a diskurzuspragmatikai vizsgálatok szempontjából lehetnek jelentősek, de a nyelvi formák szerveződésére is hatással vannak. A nyelvi közlések megkonstruálása folyamán a megnyilatkozónak a szókészletből ki kell választania a megfelelő elemeket és az ezek közötti viszonyokat valamilyen módon, a nyelvtan szabályszerűségeivel összhangban, érzékeltetnie kell. Minden nyelvben találunk olyan nyelvspecifikus általános alapelveket, amelyek a megnyilatkozások nyelvi formába öntésekor határt szabnak a konstruálás lehetőségeinek annak érdekében, hogy elősegítsék a kölcsönös megértést (vö. Bybee 2010, Goldberg 2006). A nyelvtan, vagyis az adott nyelvre jellemző szerkesztési szabályszerűségek hálózata, nem különíthető el élesen a szókészlet fogalmi jelentéssel rendelkező, tartalmas elemeitől, mivel még a grammatikai szerkezetek is rendelkeznek valamilyen általános jelentéssel (Langacker 2008: 27–43). A lexikon és a nyelvtan, mint az érme két oldala, a nyelv egymást feltételező és kiegészítő

részrendszereinek tekinthetők, amelyek nem különíthetők el élesen egymástól, hanem kontinuumot alkotnak.

Dolgozatomban a magyar nyelv különböző ige típusai köré épülő struktúrákat, az általuk jelölt elemi jelenetek megkonstruálásának és ábrázolásának módjait funkcionális kiindulópontból vizsgálom elsősorban a figyelemirányítás és a jelentéstartalmak kidolgozása szempontjából. Az alapigét mint az esemény egészét sematikus kódoló szemantikai struktúrát kezelem, amelyből a megnyilatkozás más elemei bizonyos részleteket kidolgozhatnak. A kidolgozottság fokának különbségei, valamint az ábrázolás perspektívájának változása a figyelemirányítás miatt eltérő feldolgozási folyamatot implicál, ami a megértésben apró, de mégis jelentős különbségekhez vezethet. Hipotézisem szerint az ige és a bővítményeként megjelenő névszói elemek közötti viszonyokat egyértelművé tevő esetragok nemcsak az általuk kifejezett viszonyok természetében, de sematikusságuk mértékében, valamint az igehez fűződő kapcsolatuk szorosságában is különböznek egymástól. Feltételezésem szerint az esetragokkal kifejezett esetviszonyok között aszimmetria áll fenn, amely a tárgyat sematikus jelentéstartalma miatt megkülönbözteti a többi viszonytól. Ez a jelenség pedig hatással van a feldolgozás módjára és a mondatformák szerveződésére, valamint a nyelvi struktúrák továbbbővülésének lehetőségére is.

A dolgozatban a különböző mondatformákat a hozzájuk kapcsolódó jellegzetes eseménysémák segítségével, egy-egy kiválasztott (ámde kategoriális szempontból reprezentatív) ige alapján vizsgálom. A feldolgozott igeanyag behatárolására rezultatív, érzékelés és mozgást kifejező igeek csoportjára elsősorban azért volt szükség, mert a kutatásban nem csak az szerettem volna megvizsgálni, hogy az adott igt milyen esetragos elemek bővíthetők, hanem arra is kíváncsi voltam, hogy az MNSZ korpuszadatai alapján az adott ige viszonyában milyen szemantikai tartalmú névszók képesek felvenni a különböző esetragokat. Jelen munka tehát elsősorban problémavázlatnak, egy későbbi kutatás előtanulmányának tekinthető, amelyben a különböző mondatformák, illetve szerkezeti sémák rendszerében vizsgáltam a tranzitivitás és az aspektualitás összefüggését az egyes jelenetek megkonstruálásának sajátosságaival: az eseményszerkezet kidolgozottságának fokával, valamint a figyelemirányítás jellegzetességeivel.

2. Az igei szerkezet szemantikájáról

Az ige mondattani funkcióját tekintve mindig különleges helyet kapott a nyelvészeti leírásban, mivel a tagmondat szemantikai tartalmának magját az ige képviseli (vö. Imrényi 2009, Lengyel–Kugler 2000: 81–94, Bibók 2008: 23–70). Az ige mint a tagmondat propozicionális tartalmának meghatározója kódolja az ábrázolt esemény vagy állapot jellegzetes megvalósulási módját, a jelenet szereplői közötti viszonyt, a jelenet beszédeseményhez képest meghatározott időbeli távolságát, valamint a beszélő személyes viszonyulását a kifejezett tartalomhoz. Az igék prototipikusan önálló fogalmi jelentéssel rendelkező nyelvi elemek, amelyek különböző jelenetek szaliens megvalósulási módjait fejezik ki. Az *eszik* ige például semleges módon ragadja meg a 'szilárd táplálékot nyel le' jelentéstartalmát szemben a *zabál* lexémával, amely a cselekvés módját is specifikálja és amelynek a jelentése úgy ragadható meg, hogy az egyén 'állathoz hasonlóan, nagyon gyorsan vesz magához szilárd táplálékot' (vö. Ladányi 1993). Az *eszik* ugyanakkor az *iszik* jelentésével is kapcsolatba hozható és az elfogyasztott anyag halmazállapota alapján viszonyba állathatók.

Az ige által kifejezett általános eseményséma a megvalósulás módja mellett a jelenetben érintett szereplők számára és az eseményben betöltött szerepére is sematikusan utal, így például a mediális igék jelentős része az alany komplex cselekvő-elszenvedő szerepe miatt nem bővíthet tárgyi szerepű névszóval (vö. Kemmer 1993), mivel a tárgy által prototipikusan jelölt entitást, a cselekvés elszenvedőjét ezeknél az igéknél az alany már kifejezi. Ennek következtében nem értelmezhető a **becsukódott valamit* típusú szerkezet (pl. **az ajtó becsukódott a kutyát*), másrészt a figurák jelenetben betöltött szerepe különbözteti meg például a *csitul* és a *csitít* típusú igéket is, ami elsősorban a ma már improduktív *-ul* és *-ít* képzők hatásának tudható be (TESz.).

A cselekvésben érintett szereplők számával és szerepével részben összefügg az aspektualitás kérdése is, amely a diskurzusban ábrázolt jelenet szemléletmódját határozza meg (vö. Comrie 1976, Péter 2008; ugyanakkor az aspektus más értelmezését adja pl. Kiefer 2006, Gyuris–Kiefer 2008). Az események folyamatos és egészes ábrázolása ugyanis a magyarban elsősorban attól függ, hogy az adott cselekvés elért-e egy (a cselekvés folyamatából adódó) természetes határpontot (jellemzően végpontot) vagy sem (l. Takács 2012).¹ A határpont természetét pedig mindig az adott esemény lehetőségei és

¹ Az aspektus és az események természetes határpontja közötti általános összefüggésekre jelentős tipológiai munkák már korábban felfigyeltek (l. Dahl 1985, Bybee–Perkins–Pagliuca 1994).

kifejtettsége határozza meg, így az ige lexikális szinten is jelölheti az esemény ábrázolásának aspektuális eltéréseit (pl. *ír – megír*), de ez nem mindig kötelező. Érdeemes megfigyelni, hogy míg az események megvalósulási módjának változását különböző lexikai elemek jelölik (pl. *eszik – zabál – csámcsog*), addig ugyanazon eseménysoron belül a szereplőket érintő változásokat jellemzően ugyanazon töre visszavezethető igealakok fejezik ki, ami ikonikusan a szemantikai árnyalatok közötti összefüggéseket jelöli (vö. *becsuk – becsukódik, csitul – csitít*) (vö. Bybee 1985: 11–19).

A megnyilatkozás beszédeseményhez viszonyított ideje, valamint a beszélő modális attitűdje és a megnyilatkozás tartalmához fűződő viszonya (az információ tényként kezelése vagy annak igazságtartalma melletti elkötelezettsége) ugyancsak az igék szemantikai struktúrájához köthető jelentéstartalmak, de (a korábbiakkal ellentétben) ezek a jelenségek az esemény ábrázolásának általános jellemzőit és a konceptualizáció módját nem befolyásolják. Mivel azonban minden diskurzusban ábrázolt eseményhez kapcsolódik valamilyen deiktikus külső időviszonyítás, illetve modális tartalom, ezért ezeket a jelentéstartalmakat olyan grammatikai jelölők fejezik ki, amelyek minden ígéhez produktívan hozzákapcsolhatók, és ezzel összhangban a velük alkotott szerkezetek jelentése is jórészt kiszámítható (pl. *fut – futott, alszik – alhat*), bár a jelentéstartalmak természetéből adódóan a kontextuális információknak és a diskurzusnak meghatározó szerepe van a szerkezetek értelmezésében.

Az ígéhez kapcsolódó különböző jelentéstartalmak között tehát hierarchia feltételezhető annak függvényében, hogy mennyire meghatározó hatással vannak az ábrázolt esemény szemantikai struktúrájára, amit a kifejezőeszközök típusa és az igetőtől számított relatív távolsága, a morfémák sorrendje és egy jelentéstartalom beolvadási lehetősége a töbe (a fúzió lehetősége) is ikonikusan mutat (vö. *barát-ság-gal ~ *barát-tal-ság*). Ez a Joan Bybee által relevancia-elvnek nevezett jelenség (1985: 11–19) összhangban áll azzal az általános jelöltségelméleti megfigyeléssel, amely szerint a kognitív és kulturális szempontból fontosnak ítélt tartalmakat a beszélő igyekszik a lehető legpontosabban, külön lexémával kifejezni. Ezen elv miatt a magyarban külön kifejezés jelöli az *eszik* és a *zabál* közötti különbséget, míg a 'minden falatot 36-szor megrágva eszik' jelentést egyetlen igei lexémával nem lehet kifejezni. A kommunikáció gördülékenységének elősegítése miatt és a munkamemória korlátozott kapacitásából adódóan a nyelvi struktúrák bizonyos szintű szisztematikusságot mutatnak, amelynek egyik megnyilvánulása a hasonló szemantikai

tartalmak egységes jelölése². Ennek következtében ikonikus kapcsolat áll fenn a 'magától csendesedik' jelentésű *csitul* és a 'valakit csendesülésre bír' jelentésű *csitít* között, ami más hasonló ige párok viszonyában is megfigyelhető (vö. *csendesül* – *csendesít*, *tanul* – *tanít*). Az igei személyragok pedig komplex módon utalnak az esemény elsődleges figurájának számára és személyére, valamint a tárgy határozottságára, ezek azonban az esemény lefolyására még kisebb hatással vannak, így ezeket a jelölőket a szóalakon belül a tőtől legtávolabb találjuk. Gyakran ugyanakkor a szótótól távolabb elhelyezkedő elemek (például az igei személyragok a magyarban) az általuk kifejezett jelentéstartalom általánossága és kiterjedtsége miatt kötelezőek, és ennek következtében a jelölőelemek paradigmába illeszkednek.³ A szemantikai relevancia elve szerint tehát minél meghatározóbb az ige jelentésszerkezetére egy tartalom, annál közelebb kerül a jelölője a tőhöz, illetve az adott jelentéskomponens akár a tő jelentésébe is beolvadhat, inkorporálódhat, ha a jelentéstartalom kognitív és kulturális szempontból eléggé szaliens (Bybee 1985: 13–16).

A szemantikai relevancia elve ugyanakkor nem csak a szóalakon belüli morféma sorrendjére van hatással, de egy általánosabb szinten az ige szemantikai szerkezetére: az ige bővítési lehetőségeire, vonzatszerkezetére és az esemény aspektuális ábrázolásának módjára is kihat. Az alapige, vagyis az az igealak, amely egy szaliens elemi eseményt a legáltalánosabb formában ragad meg, tipikusan az ábrázolt cselekvésre, eseményre jellemző folyamatsort állítja a figyelem középpontjába (vö. Goldberg 2010). Az alapigék a magyarban rendszerint ige kötő nélküli igealakok (pl. *ír*, *fut*, *köhög*), de az ige kötők képzőszerű funkciója miatt találkozhatunk olyan formákkal is, amelyek jelentése ma már csak nehezen (vagy egyáltalán nem) hozható kapcsolatba a puszta ige által kifejezett jelentéssel (pl. *számol* – *beszámol*, *kiábrándul* – **ábrándul*), így ezek az ige kötős szerkezetek is önálló lexémáknak tekintendők (vö. J. Soltész 1959: 7–28, Kiefer–Ladányi 2000: 453–465). Az alapigék jellemzője, hogy meghatároznak egy általános eseménykeretet, amely az adott eseményről szerzett kognitív tapasztalatokat és az eseményhez kapcsolódó kulturálisan is meghatározott tudásunkat tükrözi (Goldberg 2010: 41). Ez a szemantikai tudáskeret része az igék absztrakt jelentésszerkezetének és kódolja az események kanonikus megvalósulásának legfontosabb paramétereit.

² A jelöltség ebben az értelemben nem azonosítható teljes mértékben egyes morfológiai jelölőelemek megjelenésével vagy hiányával, hiszen a szórend vagy bizonyos diskurzuspragmatikai eszközök alkalmazása ugyancsak szolgálhatja általános jelentésbeli és grammatikai összefüggések kifejezését.

³ A paradigma meglete természetesen nem zárja ki a szinkretizmusok előfordulását, ez esetben azonban a tágabb szintaktikai környezet szolgál a megnyilatkozás tartalmának egyértelműsítésére.

Az esemény szempontjából leginkább az ábrázolt jelenet megvalósulásának módja a meghatározó, de az eseményt szükséges (vagy jellemző) viszonyítási pontokkal ellátó entitások, a jelenetben érintett szereplők is jelentős hatással vannak az esemény konceptualizációjára. Fontos ugyanakkor szem előtt tartani, hogy a nyelvi elemekhez kapcsolódó tudásunk elsősorban enciklopédikus természetű, amelyben az igék jelentésszerkezete komplex fogalmi hálóként jelenik meg (Langacker 2008: 55–66). A kontextusban azonban ennek a rendkívül sematikus tudáshalmaznak nem az egésze, csupán egy prominens, az adott megnyilatkozás szempontjából jelentős alstruktúrája aktiválódik. Ez a profilálásnak nevezett kidolgozási és kiemelési művelet a megnyilatkozásokban jellemzően más nyelvi elemek segítségével valósul meg, így az ige esetében prototipikusan az igei bővítmények dolgozzák ki azokat a jelentésmozzanatokat, amelyeket az ige jelentésszerkezete csak sematikus tartalmaz (Langacker 2008).⁴ Az ige mellett megjelenő bővítmények legfőbb ismérve, hogy csak önálló referenciális vagy lexikai jelentéssel rendelkező lexémák tölthetik be az ige mellett ezt a funkciót. A hagyományos nyelvtan a rákérdezés tesztjével különíti el a bővítményeket az egyéb logikai vagy pragmatikai viszonyjelentést kifejező önálló szóként realizálódó elemektől (Keszler 2000: 349–357), de érdekes megfigyelni, hogy a laikus nyelvérzék képes rákérdezni az egységként tárolt idiomatikus konstrukciók olyan elemeire is, amelyek önálló lexikai jelentés hiányában más konstrukciókban nem szerepelhetnek (pl. *Hová/mibe dőlt? Dugába*).

Az igék jelentésszerkezete elsősorban névszói elemekkel és határozószókkal bővíülhet, de ezen belül is a főnévi értékű szavak helyzete a legspeciálisabb, mivel az egyes igékhez fűződő viszonyuk olyannyira sokféle és sokrétű lehet, hogy egyéb rendkívül sematikus jelentésű, funkcionális (grammatikai) elemekre van szükség ahhoz, hogy az ige és a főnév között fennálló viszonyt egyértelművé tegyék. A magyarban az esetragok és névutók prototipikusan ezeket a viszonyokat kódolják, és bár ezek az elemek esetenként csak nagyon nehezen leírható sematikus jelentéssel rendelkeznek, mégis mindegyik meghatároz egy kanonikus használatból levezethető, a grammatikalizációs folyamatukkal is összhangban álló általános jelentést vagy funkciót (vö. Kothencz 2007, Korompay 1991). Az idiomatikus bővítményekkel alkotott szerkezetek esetében (pl. *vágyik valamire*,

⁴ Természetesen a kidolgozás nem egyirányú, kizárólag az ígére jellemző folyamat, hanem éppen ellenkezőleg, olyan kétirányú folyamat, amely a nyelv minden elemére kiterjeszthető általános sajátosság. A kölcsönös kidolgozás elve továbbá nem csak az önálló fogalmi jelentéssel rendelkező lexémákra, de a sematikus viszonyjelentést kifejező elemekre is kiterjeszthető, ami lehetővé teszi a megnyilatkozások alapvetően emergens értelmezését (vö. Langacker 2008).

fél valakitől) az esetjelölés mögött ugyancsak feltételezhető valamilyen motiváció, amely a különböző ragokat alkalmassá tette absztrakt viszonyok kifejezésére is, ezeknek az információknak a jelentős része azonban a nyelvtörténeti változások hatására mára már elhalványult.

3. A relevancia megvalósulása az ige szemantikai szerkezetén belül

Az alapige jelentésszerkezetének egyes mozzanatait kidolgozni képes nyelvi elemeket, az ige bővítményeit, illetve bővítési lehetőségeit az ige szemantikai struktúrája, azon belül is elsősorban az ige által jelölt eseményséma és a hozzá kapcsolódó forgatókönyv határozza meg. Mivel azonban az események szempontjából vannak tipikusan fontos és kevésbé lényeges jelentéstartalmak is, így az igék jelentésszerkezetében a különböző tulajdonságok hálózatszerűen, a centrum-periféria elve alapján rendeződnek el (Langacker 1987, 2008: 3–26). Az *olvas* esetében ugyanis a cselekvés szempontjából központibb jelentőségű, hogy milyen szöveget vagy betűket tartalmazó entitást olvasunk, mint például az, hogy a könyvtárban éppen ki mellett ülve tesszük ezt. Természetesen a megfelelő kontextusban érdekessé és fontossá válhat az olvasás közben mellettünk ülő ember személye is (l. (1b) példa), de ez nem változtat azon a tényen, hogy az olvasás aktusához mindenképpen szükség van egy cselekvőre és a cselekvő számára értelmezhető jelsorra.

(1a) Péter újságot olvas.

(1b) Péter mindig a legjobb barátja mellett olvas a könyvtárban.

Az (1b) mondatban az *olvas* által jelölt eseménykeret számos kontextusban kidolgozható részlete közül a cselekvő személye (*Péter*), a cselekvés helye (*a könyvtárban; legjobb barátja mellett*) és a két helyet kifejező körülmény együttállásának gyakorisága (*mindig*) kap külön figyelmet a megnyilatkozásban. A cselekvés tárgya, vagyis az az entitás, amelyre a cselekvés irányul ugyanakkor ebben a kontextusban nincs specifikálva, mivel az olvasás tárgyának általános paramétereit – nevezetesen, hogy 'értelmezhető betűsört tartalmazó fizikai entitás' jelenlétét feltételezi – már az alapige jelentése is tartalmazza. Más eseményeknél azonban az ige nem elégségesen határozza meg azt az entitást, amelyre a cselekvés irányul, így a kontextusban mindig egyértelművé kell tenni az eseménynek ezt a releváns jelentésmozzanatát.

(2a) *Joli készített a barátjának.

(2b) Joli ajándékot készített a barátjának.

Mivel a *készít* nem határozza meg elég specifikusan azt az entitást, amely a cselekvés eredményeképpen létrejön (szemben például az *ír* igével), így kontextus nélkül a (2a) közlés nem értelmezhető.⁵ Az *ír* vagy a *fon* esetében viszont a cselekvés jellegzetes módja sematikusán már tartalmazza azt a dolgot, entitást, amelyre a cselekvés irányul, mivel az ábrázolt cselekvések szempontjából az esemény tárgyának bizonyos jellemzői olyannyira meghatározóak és szaliensek, hogy azok az ige jelentésébe is beolvadhatnak, ami szerkezeti inkorporációban is megnyilvánulhat (pl. *tea* ~ *teázik*). A hagyományosan fakultatív vonzatként meghatározott bővítési sajátosság tehát nem azt jelenti, hogy a bővítmény és az ige között a kapcsolat lazább lenne, hanem éppen ellenkezőleg, az elemek között olyan szoros és organikus a viszony, hogy az egyik elem feltételezi a másikat. Fontos ugyanakkor észrevenni, hogy az *ír*, a *fon*, vagy éppen az *olvas* csak nagyon sematikusán utalnak a cselekvés tárgyára, de képesek önmagukban (kizárólag az alannal bővítve) is megjeleníteni az adott eseményt, ha a cselekvésre jellemző jellegzetes mozdulatsort akarja a megnyilatkozó a figyelem előterébe helyezni. Más igéknél viszont a cselekvéshez szükséges eszköz lehet olyannyira meghatározó, hogy rendkívül ritka (pl. *ekével szánt*⁶) vagy egyes esetekben egyenesen tautologikusnak számít az eszköz specifikálása a megnyilatkozásban (pl. *kalapáccsal kalapál*), ami ugyancsak az ige jelentésszerkezetén belüli hierarchiának köszönhető. A szemantikai relevancia elvével összefüggésben tehát, ha egy jelentésmozzanat meghatározó, alakító része az esemény megvalósulásának, akkor valószínű, hogy az ige önmagában is ki tudja fejezni ezt a jelentésmozzanatot, de ha az ige egy az eseményre jellemző entitást csak sematikusán határoz meg, akkor az a kontextusban specifikálható, illetve árnyalható, de nem kötelező érvénnyel (vö. H. Molnár 1969, Zsilka 1966: 22–48).

⁵ A jelenség formális pragmatikai keretben való leírását lásd Németh T. (2008: 71–128) tanulmányában.

⁶ Az MNSZ korpuszában összesen 14-szer szerepel az *eke* instrumentális alakjában a *szánt* bővítményeként, ami az ige összes előfordulásának kevesebb, mint 3%-t teszi ki. Ám ezek közül az eszközhatórozói bővítmények közül csupán egy volt, amely az *ekére* mint általános kategóriára utalt, a többi 13 mondat valamilyen speciális eketípust határozott meg.

4. Az eseményszerkezet típusai a kidolgozás sajátosságaival összefüggésben – egyszereplős és többszereplős események

A megnyilatkozásokban az események azon elemeit kell mindenképpen specifikálni, amelyek nélkül az esemény megvalósulási sémája nem lenne teljes, így mindig az adott ige eseményszerkezete határozza meg azokat a viszonyítási pontokat, amelyek az esemény szempontjából szükségesek és központiak. Ezek az alapvető viszonyítási pontok jellemzően a jelenetben érintett szereplők számát és sematikusan a közöttük fennálló viszonyt határozzák meg, mivel ezek a jellemzők az esemény diskurzusban való lehorgonyozása szempontjából is elengedhetetlenek (vö. Langacker 1987, 2008).

Az ige mint egy eseményt sematikusan jelölő nyelvi elem, és mint a protoállítás képviselője mindig feltételez egy olyan entitást, amelyre az esemény vonatkozik. Ez az elsődleges entitás (amely nominatív nyelvekben tipikusan az alany) lehet a jelenetben cselekvő (*János fut*), a cselekvés elszenvedője (*szakad a szövet*), de lehet akár egy olyan entitás is, amelynek általános létállapotáról teszünk valamilyen megállapítást (*Mari hasonlít az édesanyjára*). Az alanyt központisága és lehorgonyzó szerepe miatt kötelező a diskurzusban egyértelművé tenni, specifikálni, ami a megnyilatkozásokban általában más nyelvi elemek segítségével történik⁷, ha a kontextusból nem egyértelműen kikövetkeztethető a referens (vö. Kugler 2000). Mint a bővítményeknél általában, az alany szükséges kifejtettségi szintjével kapcsolatban is fokozati különbségek fedezhetők fel, az időjárásigék (pl. *alkonyodik*, *havazik*) ugyanis annyira speciális jelentéstartalmat fejeznek ki, hogy az alany kitételére nincs szükség a jelenet beazonosításához (más elméleti keretben, de hasonló megfigyeléseket tesz még H. Molnár 1969).

Az eseményszerkezet szempontjából beszélhetünk tipikusan egyszereplős eseményekről, amelyek olyan jeleneteket profilálnak, amelyek csak az általuk meghatározott entitás viselkedését vagy állapotát jellemzik, és az elsődleges figurájukon kívül más külső entításra nem irányulhatnak. A nominatív nyelvekben, így a magyarban is, ezt az elsődleges entitást tipikusan az alany fejezi ki és morfológiai szempontból a névszói elem jelöletlen (default) alakja kódolja. Az alany prototipikusan egy saliens entitáshoz horgonyozza le az ige által reprezentált eseményt, amelyet a korábbi nyelvéírások úgy ragadtak meg, hogy az alanyt olyan központi elemnek tekintették, amelyre a mondat propozicionális tartalma vonatkozik. Az alany valóban minden kétséget kizáróan

⁷ A magyarban az alanyt jellemzően egy önálló névszói elem specifikálja, de az igei személyragok is deiktikusan utalhatnak az esemény elsődleges viszonyítási pontjára.

különleges szerepet tölt be az ige vonzatai között, hiszen az igealak a személyragjának köszönhetően mindig hordoz bizonyos információkat az alanyra vonatkozóan. Még azoknak az időjárásigéknek az esetében is be lehet azonosítani egy a kommunikációs helyzeten kívül elhelyezkedő alulspecifikált entitást az egyes szám harmadik személyű személyragnak köszönhetően, amelyek mellé tipikusan nem lehet semmilyen lexikális vagy referenciális jelentéssel rendelkező alanyt kitenni (pl. *Havazik*).⁸ Az alany különleges pozícióját továbbá az is bizonyítja, hogy a cselekvés tárgyával vagy eszközével ellentétben az alany nem inkorporálódhat az ige jelentésébe.⁹ A jellemzően egy szereplőt megkívánó eseménytípusba tartozik például a (3a) mondat *reszket* igéje,¹⁰ amely a test egy jellegzetes önkéntelen mozgását jelöli, és ezáltal az ebben az állapotban lévő egyénen kívül más külső entitást nem feltételez.

(3a) Pál reszketett.

(3b) Pál reszketett a félelemtől.

Természetesen, ha a kontextus és a kommunikációs helyzet megköveteli, a jelenet körülményeit (például az esemény helyét vagy idejét) szükséges lehet pontosítani, de különösen a (3b) példában illusztrált, a reszketés kiváltó okát megnevező bővítmény lehet a jelenet szempontjából fontos tényező. A (3b) példa ilyenformán már a két résztvevő entitást feltételező események irányába mutat, mivel felhívja a figyelmet a konstruálás jelentőségére, és ettől nem függetlenül a részletek kidolgozásának szerepére a megnyilatkozások alakítása és értelmezése kapcsán. A szerkezet rávilágít a nyelvi kategóriák közötti átmenetek jelenlétére, azonban mindezekkel együtt is a (3b) mondatban található *reszket* által megjelenített esemény jelentősen különbözik a tipikus többszereplős eseményektől.

Prototipikusan a többszereplős események bekövetkeztéhez, illetve fennállásához legalább két entitás közreműködése szükséges. Azok az események mindig feltételeznek egy második viszonyítási pontot, amelyekben a cselekvő az energiáját egy külső entitásra irányítja és ennek hatására a cselekvés akár egy új minőséget is létrehozhat.

⁸ Az alany elhagyását nem engedő nyelvekben ilyen esetekben egy expletív névmás jelenik meg (pl. *It is snowing*), amely ugyancsak az alanyi funkció default jellegét sugallja.

⁹ Kivételt csak az olyan denominális időjárásigék képezhetnek, mint az *alkonyodik*, a *villámlik* vagy a *havazik*, ezek esetében azonban vitatható, hogy a képzés alapjául szolgáló főnévek valóban képesek-e alanyként konceptualizálódni a szerkezetekben.

¹⁰ Hasonlóképpen egy entitást feltételező eseményt jelöl néhány az időjárással kapcsolatos ige például a *villámlik* vagy a *sötétedik*, illetve a következő igék is: *alszik*, *csámcsog*, *zörög*, *csillog*, *tüsszent*, *pihen*, *bűg*, *fáj*, *enyhül*, *ismétlődik*, *bólint*, *emelkedik*, *igyekszik*, *morog*, *sóhaj* stb.

(4) Kovácsék építettek egy nyaralót a Balatonnál.

(5) Pisti Julit nézi.

A (4) példában a cselekvés eredményeképpen létrejött egy teljesen új objektum, amely az építés befejeződése előtt nyaraló formában még nem létezett. Az (5) mondatban ábrázolt esemény hatására azonban Juli, aki Pisti nézésének célpontja, a cselekvés hatására semmilyen átalakuláson nem megy keresztül, nem lesz Pisti cselekvésétől más, mint annak előtte volt. A *néz* és a *lát* által kifejezett jelentéstartalom ugyanakkor mindig feltételez egy külső entitást, amelyről az egyén vizuális információkat dolgoz fel. Természetesen az az entitás, amelyre a nézés cselekvése irányul maradhat kifejtetlen, illetve a *lát* a stimulus kidolgozása nélkül utalhat a vizuális ingerek értelmezésének képességére, ugyanakkor ezeknek az igék az esemény pusztá fennállását a figyelem előterébe helyező használata az MNSZ korpuszadatai alapján kifejezetten ritka.¹¹

A kategóriák közötti fokozatíságot bizonyítja továbbá a mozgást kifejező igék csoportja, amelyek tipikusan átmeneti kategóriát képeznek az egyetlen viszonyítási ponttal is konceptualizálható (csak a cselekvő személyét kidolgozó) események és a több szereplőt feltételező cselekvések között. A mozgásigék, mivel dinamikus cselekvéseket reprezentálnak, mindig feltételeznek két térbeli viszonyítási pontot, amelyek között a hely- vagy helyzetváltoztatás végbemegy. Mindezek ellenére a dinamikus mozgást kifejező igealakok nem feltétlenül követelik meg, hogy a megnyilatkozó a kontextusban specifikálja még a cselekvés szempontjából szaliensebb végcéljukat sem.

(6) Zsuzsa egyéves lánya már jár.

(7) Béla minden vasárnap a lovira járt/ment.

A (6) példamondatban, mivel nem a mozgás célja, hanem a járás, vagyis a 'felegyenesedett testhelyzetben a lábak egymás elé helyezésével haladás' képessége áll a figyelem előterében, így ebben a kontextusban furcsán is hatna a cselekvés irányának pontosítása. A (7) mondatban azonban már meghatározóvá válik a végpont, sőt a mozgás célja fontosabbnak is tűnik, mint maga a cselekvés. A két mondat között tehát alapvető

¹¹ A Magyar Nemzeti Szövegtár egyszerű mondatokat tartalmazó részkorpuszában ezeknek az aránya kevesebb, mint 1% (a *lát* esetében ez pontosan 28 találatot jelent a 8441 előfordulásból, *néz* esetében pedig 26 ilyen mondat szerepelt a 4541 találat között).

konceptualizációs különbség figyelhető meg, ami az események szemléletmódjában, aspektuális ábrázolásmódjában is megmutatkozik. A (6) példában megjelenő szerkezet ugyanis egyedül az eseményre jellemző folyamatsort aktiválja, így az esemény szemlélete imperfektív marad, míg a (7) mondatban a mozgás végpontjának kidolgozása határponttal látja el a cselekvést, így a megjelenített esemény szemlélete egészes, azaz perfektív lesz.

Korábban már láttuk, hogy ha az ige jelentésébe beolvadhatnak a tárgy főbb jellemzői – mint ahogy az *olvas* alapjelentése feltételez egy értelmezhető betűsort –, akkor sematikusan az egész többszereplős eseményt képes az ige önmagában kifejezni. Ilyen esetekben nem ritka, hogy az alapige kontextustól függően egy jellegzetes és meghatározó entitást hív elő, ahogy például az *iszik* gyakran az alkoholtartalmú termékek fogyasztásának képzetét váltja ki. A *készít* jelentéstartalma ugyanakkor sematikussága miatt megköveteli, hogy a megnyilatkozás tartalmából vagy a kontextusból egyértelművé váljon, hogy milyen entitás jön létre a cselekvés hatására. Más esetekben azonban, ha az az entitás, amelyre a cselekvés irányul kevésbé meghatározó az esemény szempontjából – esetleg azért, mert a cselekvés során nem jön létre új entitás, vagy mert az érintett dolog az esemény hatására nem változik meg radikálisan –, akkor az ige önmagában jelölheti a cselekvés fennállását (pl. *néz*, *bámul*, *tanul*). Az eseményen belül tehát eltérések mutatkoznak annak függvényében, hogy egy jelenet sikeres megvalósulása milyen viszonyítási pontokat vagy résztvevő entitásokat feltételez, és hogy ezeket a lehetséges szereplőket a diskurzusban mennyire fontos kifejtetté tenni.¹²

A következő részben a kanonikusan többszereplős események vonzatszerkezetének tüzetesebb vizsgálatára kerül majd sor, különös tekintettel a különböző esetragokkal jelölt bővítmények szerepére az ige jelentésszerkezetében, valamint azok hatására a jelenetek konceptualizációjában.

5. A másodlagos viszonyítási pontokat kifejező elemek hierarchiája

Az előző részben tárgyalt viszonyítási pontok mindig az adott ige által jelölt eseményszerkezetből adódnak, így bizonyos szempontból minden ige egyedi bővítési lehetőséggel rendelkezik, ugyanakkor képesek vagyunk a részletekből absztrakt sémákat is elvonni, ami lehetővé teszi a megnyilatkozások könnyebb feldolgozását. Az események

¹² A cselekvés módját vagy állapotát az ige kívül más nyelvi elemekkel specifikáló szerkezetekről nem esett szó, mivel az ige általános eseményszerkezetét összességében nem befolyásolják.

egyedisége elsősorban a lexikai elemek kompatibilitásában nyilvánul meg, míg az absztrakciók működése a lexémák közötti viszonyítóelemek kiválasztásában és a szórendben érhető tetten. A gyakori együttállások következtében még az elsősorban grammatikai funkciót betöltő elemek jelentése is nagyjából meghatározható, és a magyarban az igével szoros kapcsolatban álló, a bővítményeken megjelenő esetragok képesek sematikus leképezni az eseményen belüli tipikus viszonyok hierarchiáját is. Elöljáróban azonban fontos leszögezni, hogy a különböző grammatikai konstrukciók, vagyis azok az általánosítások, amelyek az eseményszerkezet és az ige bővítési lehetőségei közötti összefüggéseket mutatják, bár szükségesek, a kifejezett jelentések sokfélesége miatt a nyelvben mégsem teljesen következetesek, így nem mindenkor érvényes szabályoknak, hanem általános sémáknak tekinthetők (vö. Goldberg 2006, 2010, Bybee 2010).

Az esetek közül az alanyt jelölő nominális után az accusativus, vagyis a tárgyi bővítmény szerepe és rendszeren belüli helyzete a legmeghatározóbb. A tárgy ugyanis a magyarban egy alapvető mondatformát határoz meg, amely mondattipológiai szempontból is distinktív tényezőnek tekinthető (Havas 2003). A tárgy meghatározó mondatszerző szerepét és az igehez fűződő szoros kapcsolatát pedig az is jelzi, hogy az ige személyragját egyeztetni kell, valamint hogy a testes jelölővel rendelkező esettípusok közül a tárgy jelentése a legsematikusabb (vö. H. Molnár 1969 megfigyeléseivel). A tárgy szerkezeti meghatározottsága olyannyira erős, hogy a tárgyragnak, illetve a tárgyi funkciónak gyakran nem is tételeznek jelentést, csak a tranzitivitásból következő mondattani státuszt. A forma (ez esetben tárgyrag) és a tranzitivitás általános jelensége között azonban nem teljes az átfedés. Funkcionális szempontból ugyanis a tranzitivitás egy elvont absztrakciós szinten fejezi ki azt a szemantikai és szerkezeti viszonyt, amely a két szereplőt feltételező, illetve az adott perspektívából legalább két szereplőt érintő eseményekben a résztvevők közötti relatív hierarchiát szabja meg (vö. Hopper–Thompson 1980). Funkcionális szempontból a tranzitivitás tehát egy fokozatiságot feltételező általános szemantikai séma, amelynek a magyarban a prototipikus tárgyi szerepű bővítmény csak szaliens, központi típusát képviseli, de más szintaktikai struktúrák, például a lativusi helyviszonyt kifejező határozói bővítmények is képesek a tranzitivitás alacsonyabb szintjének kifejezésére. A tranzitivitás fogalmának ez a kiterjesztett, ám a struktúrákon belül is differenciáló értelmezése lehetővé teszi a bővítmények közötti skalaritás különbségek leírását, amely magyarázatot nyújthat arra a jelenségre, hogy miért lehetséges ugyanazon két elem között

a kapcsolatot a megnyilatkozásokban más viszonyítóelemekkel (esetragokkal) is kifejezni (pl. *az égre néz – az eget nézi*) (vö. Zsilka 1966, H. Molnár 1969).

A magyarban a tárgyrag prototipikusan magas tranzitivitású események konstruálásában játszik szerepet, mivel jellemzően azt az entitást jelöli, amelyre az adott esemény egyértelműen irányul. Bár a tárgyrag kialakulásáról és előzményeiről a nyelvtudomány csak nagyon keveset tud, annyi bizonyos, hogy az esetragok többségével szemben, amelyek az ómagyar korban agglutinálódtak, a tárgyrag sokkal korábbi keletkezésű, ami részben felelős lehet a tárgy kifejezetten sematikus jelentéstartalmáért is (vö. Korompay 1991: 284–289). A tárgy erős grammatikai tulajdonságai miatt a többszereplős események második legfontosabb figurája, amely (az alany után) a megnyilatkozás másodlagos viszonyítási pontja. A tárgy prototipikusan azt a szereplőt nevezi meg, amelyre a cselekvés irányul, így az események konceptualizációja szempontjából a funkciója meghatározó. A figyelemirányítás tényezőivel kiegészülve ezek a mondatkonstruálási sajátosságok különösen fontos szerepet töltenek be, mivel (a szórendi variációkkal együtt) befolyásolják a megnyilatkozások feldolgozási módját. A *ken* ige esetében két entitás is tárgyi szerepbe kerülhet, mivel az esemény során az ágens (vagyis az elsődleges figura a cselekvésben) valamilyen anyagot visz föl egy másik entitás felszínére.

(8) Zsuzsa vajjal keni a kenyeret.

(9) Zsuzsa vajat ken a kenyérre.

A fenti példák között a legfontosabb különbség a jelenet ábrázolásának módja, mert míg a (8) mondat esetében a cselekvés elsődleges célja, hogy a kenyér állapota megváltozzon és ebben a vaj csak közvetett szerepet játszik, addig a (9) példában a konceptualizáció iránya éppen fordított, ugyanis a figyelem előterében a vaj helyváltoztatása áll. A *ken* általános eseménysémájában tehát két kiemelten fontos viszonyítási pont található: az anyag (a fenti példákban *vaj*), amely az ágens cselekvése hatására kapcsolatba kerül egy másik entitással. Zsilka (1966: 22–48) terminológiájában ez a viszony a „belső tárgy” szerepével azonosítható, amelynek egyik fő jellemzője, hogy instrumentális raggal is kifejezhető (l. (8)). A *ken* által meghatározott eseményben a másik viszonyítási pontként pedig az a külső entitás szolgál, amellyel a cselekvésben használt anyag kontaktusba kerül (a fenti példákban *kenyér*). Ezt a Zsilka által (1966: 22–48) „külső

tárgynak” nevezett entitást a (9) példában illusztrált alternatív szerkezetben lativusi rag is jelölheti.

Az MNSZ korpusza alapján megfigyelhető, hogy mind a két struktúrában ezek a viszonyítási pontok az esetek jelentős többségében együtt jelennek meg. A korpusz adatai alapján nehéz első ránézésre megállapítani, hogy a cselekvés eszköze és a cselekvés során megváltozó külső entitás közül melyik a *ken* ige szemantikai szerkezete szempontjából leginkább releváns jelentéstartalom, mivel mind a kettő gyakran fordul elő tárgyi szerepben az ige mellett.¹³ A *ken* esetében a cselekvéshez használt anyag elsőbbségét mutatja, hogy képes az ige jelentésébe inkorporálódni (pl. *vajaz, zsíroz, olajoz*) (vö. Zsilka 1966: 3–7), míg az az entitás, amelyre a cselekvés közvetve irányul csak igemódosítóként jelenthet meg az ige mellett, de csak ha a szerkezet által kifejezett jelentéstartalom eléggé szaliens ahhoz, hogy egy külön cselekvést határozzon meg. Az igemódosító szerkezet ugyanis a bővítmény generikus jelentésének köszönhetően sokkal szorosabb szemantikai viszonyt profilál.

(10) Miért mindig én kenek kenyeret és nem ő?

Az igemódosító szerkezet által kifejezett fogalmi egységnek köszönhetően a (10) példában is látható konstrukció nem egy konkrét entitásra irányul, hanem olyan cselekvést határoz meg, amelynek egy tárgy vagy dolog a tipikus részese, vagyis meghatározó körülménye (vö. *kenyeret ken – keni a kenyeret*). Az igemódosító szerkezetekben sokkal szorosabb a kapcsolat a bővítmény és az ige között, mint a határozottság szempontjából specifikált bővítmények esetében, azonban az igemódosítói viszony az anyagok esetében megfigyelt inkorporációval kifejezett konceptuális egységhez képes jelentősen lazább (vö. **kenyerez*), és kevésbé produktív (vö. **háta ken*). Érdekes még megjegyezni, hogy a korpuszadatok tanúsága szerint a *ken* ige esetében az igemódosítót tartalmazó szerkezetek előfordulása meglehetősen ritka, a *kent egy (lekváros) kenyeret* konstrukcióhoz képest, amely a tárgy specifikációján túl egészen ábrázolja a kenyérkenés eseményét (szemben az igemódosító konstrukcióval).

A korábbiakban tehát azt láttuk, hogy az anyag a *ken* ige eseményszerkezetének központibb jelentésmozzanata, mint az az entitás, amelyre vagy amelybe a cselekvés

¹³ A cselekvés során használt anyag valamivel gyakrabban jelent meg a korpuszban tárgyi szerepben a *ken* mellett (167 esetben), mint a cselekvés során valamilyen anyaggal megkent entitás (101). Az összehasonlításban nem vettem figyelembe az idiomatikus szerkezeteket, de a *ken* metaforikus használatai ugyancsak a *valaki valakire/valamire ken valamit* szerkezeti sémára illeszkednek.

hatására ez az anyag rá- vagy belekerül. A cselekvés anyaga (relevanciája következtében) képes a *ken* jelentéstartalmába inkorporálódni, a másik entitás ugyanakkor nem, amely az összes lehetséges *ken* igével alkotott konstrukciót nézve nem az anyag, hanem a külső entitás tárgyi szerepben való megjelenésének kedvez. Az igekötős szerkezetek közül a legáltalánosabb jelentéssel rendelkező *megken* ugyancsak elsősorban a cselekvés folyamán megváltozó külső entitást profilálja, ahogy az a (11) és a (12) példákban is látszik.

(11) A kenyeret margarinnal kente meg.

(12) *Zsuzsa megkente a zsírt.

'Zsuzsa zsírt kent valahova'

A szemantikai relevancián túl, illetve azzal összefüggésben a fenti példákban megfigyelhető sajátosság az ábrázolt események aspektuális ábrázolásmódjával áll összefüggésben. A *ken* ugyanis, akárcsak a magyar alapigék többsége, imperfektív aspektusú, mivel elsősorban az eseményre jellemző folyamatsort állítja a figyelem előterébe. Az esemény egy természetes végpontjának kidolgozásával azonban a *ken* által jelölt cselekvés egészteljesen, azaz perfektíven is ábrázolható a diskurzusban (13). A *kenés* eseményének végpontját pedig alapvetően annak az entitásnak az érintettsége méri, amelynek a felülete a folyamat során (valamilyen anyag rákerülése által) változáson ment keresztül. Ha ugyanis egy adott esemény egy olyan többszereplős folyamatot profilál, amely egy külső entitásra irányul (pl. *kerítést fest*), és az ábrázolt cselekvés az objektum egészére kiterjed, akkor az adott dolog teljes érintettsége után a cselekvés eléri természetes végpontját, így szükségszerűen az eseményszerkezet egésze konceptualizálódik a megnyilatkozásban (pl. *lefestette a kerítést*).¹⁴ Önmagában tehát egy cselekvés valamilyen külső dologra irányulása, valamint manipulálása nem elegendő ahhoz, hogy az esemény egészteljesen reprezentálódjon (vö. *Zsuzsa éppen kente a kenyeret, amikor...*).

(13) Zsuzsa kent egy kenyeret a fiának.

(14) Megkentem a kenyereket (vajjal).

Az eseményeknek ez a típusa alapvetően kétféle módon ábrázolható egészteljesen. Az egyik lehetőség akkor kínálkozik, ha a külső dolog, amelyre a cselekvés irányul

¹⁴ Vö. a totális akcióminőség kategóriájával (l. Kiefer 2006: 172–204).

konkrét mennyiségként jelenik meg, így múlt időben a mennyiségileg specifikált entitás képes teljesítményként reprezentálni az elvégzett cselekvést, amelynek következtében az esemény egésze konceptualizálódik. A (13) példában látható határozatlan névelős tárgy (*egy kenyeret*) jól példázza ezt az eljárást, de általában a tőszámneves szerkezetek és a mennyiséget meghatározó melléknevek (pl. *néhány, csomó*) is hasonlóképpen teszik lehetővé az események egésze ábrázolását.¹⁵ A (14) példában látható konstrukció egy másik megoldást mutat, amelyben az ige igekötős változata határozza meg az esemény egésze szemléletét. Az igekötő funkciója a magyar nyelvben egy rendkívül sokrétű és komplex problémakörhöz tartozik, amely elsősorban az aspektuális tartalmak megkonstruálásával függ össze. Az igekötők az ősmagyar korban kezdtek el lativusi határozószókból agglutinálódni, és először a prototipikus mozgásos cselekvések végpontjának sematikus kidolgozása révén közvetve voltak képesek az események egésze ábrázolásához hozzájárulni (Mátai 1992). A szemantikai folyamat hátterében álló szabályosság a mai napig megfigyelhető a magyarban, ugyanis a lativusi határozók (határozószók, ragos vagy névutós névszók) képesek a különböző mozgásigéket határpontokkal ellátni és ezáltal a szemléletüket egésze tenni még akkor is, ha az ige alapformájában, igekötő nélkül jelenik meg a szövegben (pl. *az asztal alá kúszott*). Az igekötők fejlődése során, ahogy jelentésük sematizálódott, az igék egyre szélesebb szemantikai spektrumával voltak képesek kompozitszerkezetet alkotni, az események határainak kijelölésében betöltött szerepük azonban megmaradt. A hat legősibb keletkezésű igekötővel (*meg, el, ki, fel, le, be*) alkotott szerkezetek nagy többsége ma is perfekzív, egésze szemléletű eseményt profilál.

Bár az igekötők szerepe az aspektuális tartalmak konstruálásában különösen meghatározó, mégsem tekinthetők kizárólagosan aspektusjelölő elemeknek (vö. Kiefer–Gyuris 2008, Kiefer 2006, Pátrovics 2004, Kiefer–Ladányi 2000). Az aspektuális tartalmak megkonstruálása ugyanis nagymértékben függ az igék jelentésszerkezetétől, illetve a határpontok jelentésszerkezeten belüli központiságától (vö. Dahl 1985:1–36, 67–96). A *ken* példájára visszatérve a *meg* igekötő a (14) mondat konstrukciójában sematikusán úgy határozza meg azt az entitást, amelyre a cselekvés irányul, hogy annak egészére hatással van a kenés folyamata. A *megken* esetében tehát az esemény egésze ábrázolása a másik

¹⁵ A jelen időhöz kapcsolódó prototipikus folyamatosság képze, valamint a beszédeseményhez képesti szimultaneitás jelentéstartalma miatt a határozatlan névelős szerkezet jelen időben folyamatként reprezentálódik (vö. *Zsuzsa ken egy kenyeret a fiának*).

entitás totális érintettségével jár együtt, ez a jelenség azonban nem csak az ige *meg* igekötős változatánál figyelhető meg.

(15) Pali felkente a festéket a falra.

(16) Jani bekente az arcát a krémmel.

A (15) példában a *fel* igekötő a szerkezetben érezhető irányjelentése miatt alkalmas arra, hogy a kenésben résztvevő anyag szempontjából konstruálja meg az eseményt, amely a konstrukciónak köszönhetően továbbá azt az implikációt hordozza, hogy a cselekvés során a festék egésze felkerült a falra. Érdekes módon bár a *felken* a (15) példában illusztrált jelentésében elsősorban a kenőanyagként használt entitást profilálja, az MNSZ-ben mégis található néhány olyan példa, amely a másodlagos entitást (azt az objektumot, amelyre valamilyen anyag kerül) határozza meg az anyaggal szemben az eseményszerkezet és a figyelemirányítás szempontjából fontosabb viszonyítási pontként (pl. *új német lakkkal kenték fel a padlót nálunk*). A (16) mondat *beken* igéje a *megken*-hez hasonlóan ugyancsak azt az entitást dolgozza ki sematikusán, amelyre a cselekvés általánosabban irányul, a *beken* és a *megken* jelentése között azonban funkciómegoszlás figyelhető meg. A *megken* ugyanis prototipikusan élettelen entitásokat profilál (pl. *vminek a teteje, kenyér*), míg a *beken* mellett leggyakrabban előforduló tárgyi szerepű bővítmények – az MNSZ alapján – élőlényeket, azon belül is az emberek testrészeit jelölik (pl. *arc, hát, test*). A teljesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a *leken* jelentése a *megken* és a *beken* által jelölt eseménynél is jóval specifikusabb, a *leken* ugyanis – valószínűleg a *lefest* analógiájára – olyan eseményeket profilál, amelyben egy entitás felületére valamilyen ecsettel felvihető anyagot lehet kenni (pl. *a barokk falképeket higiéniai okokból kétfévente enyves festékkel kenték le*). Érdemes megfigyelni, hogy mind a három igekötős ige a kenés eseményét egészen ábrázolja, amely együtt jár a figyelemirányítás szempontjából meghatározó tárgyi szerepű entitás egészének érintettségével is. A cselekvés során az adott entitás totális érintettsége (vö. Kiefer 2006: 172–174), vagyis az a tulajdonság, amely lehetővé teszi, hogy a cselekvésben az egységként konceptualizált külső dolog minden részére kiterjedjen az adott folyamat, az események perfektív ábrázolása szempontjából nem kötelező kritérium, hanem csak az események természetes határokkal való ellátásának egyik módja.

(17) Kati felnézett az égre.

(18) Peti megnézte a kiállítást.

A (17) példában ábrázolt eseményről nem feltételezhető, hogy Kati hosszan és alaposan végigpásztázta volna az eget, a szerkezet ugyanis a cselekvést a dinamikus mozgást kifejező folyamatok analógiájára egyfajta elérési útként konceptualizálja, amely Katitól az érig, illetve az ég megpillantásáig tart. Ennek következtében a cselekvés (alany utáni) legfontosabb viszonyítási pontja, vagyis amelyre a cselekvés irányul, nem tárgyként, hanem lativusi helyhatározóként jelenik meg a megnyilatkozásban (*égre*). A (17) mondatban a cselekvés megtett útként való megkonstruálását erősíti az igekötő egyértelműen érezhető irányjelentése is, amely a hasonló lativusi határozót profiláló igekötős szerkezetek jelentésében is érezhető (*lenéz, kinéz, benéz* stb.) (vö. J. Soltész 1959). A *megnéz* azonban a (18) példában egy hosszabb ideig fennálló, akaratlagos cselekvést jelöl, amely a kiállítás (elvileg) minden elemére kiterjedt. Míg tehát a (18) mondat egy a figyelem szempontjából szaliens entitás teljes érintettségével jellemzi az eseményt, addig a (17) szerkezet a totalitás implikációja nélkül, az entitást egyszerű végpontként konceptualizálva képes az esemény egészes szemléletét szavatolni. A megnyilatkozások eltérő értelmezése a jelenetek megkonstruálása mögött működő eltérő konceptualizációs sémák hatásának tudható be, amely ugyanakkor a nyelvi formák szintjén is megmutatkozik. Bár a *néz* alapige mellett a bővítmények tárgyi és határozói szerepben is megjelenhetnek, az MNSZ adatai alapján az látszik, hogy a két alternatív szerkezet közül (*néz vmit – néz vmire*) a tárgyas konstrukció sokkal gyakoribb.

	-t	-rA	-bA	-hOz	-tÓl	-bÓl	-rÓl
<i>néz</i>	53,97%	17,22%	4,80%	0,22%	0,22%	1,96%	1,28%
<i>lát</i>	77,69%	3,83%	0,49%	0,82%	1,20%	1,98%	1,94%
<i>hall</i>	65,47%	0,91%	0,13%	0,09%	5,83%	2,68%	26,02%
<i>hallgat</i>	38,53%	8,78%	0,57%	0,28%	0,50%	0,64%	7,51%

1. táblázat Az érzékelést kifejező igék különböző konstrukciókban való előfordulásának aránya az MNSZ egyszerű mondatokat tartalmazó alkorpuszában

A vizuális inger feldolgozását kifejező igék (*néz, lát*) esetében a tranzitív konstrukció alternatívájaként jelenhetnének meg a lativusi irányt profiláló határozóragokat tartalmazó szerkezetek, ám a konstrukciókban megjelenő névszói elemek közelebbi vizsgálata arra enged következtetni, hogy csak a *-rA* határozóragos szerkezet tekinthető a tárgyas

szerkezet alternatívájának.¹⁶ A *néz* gyakori vizsgált szerkezeteinek vonzatai között csak az accusativus és a sublativus által jelölt vonzatok között volt számottevő átfedés. A *-bA* helyviszonyrag jellemzően olyan névszókhoz kapcsolódik, amelyek a szerkezetben a tartály képi séma alapján konceptualizálódnak (pl. *szemébe néz, tükörbe néz, veséjébe lát*). A *-hOz* határozórag hiányát elsősorban az magyarázhatja, hogy a rag prototipikusan laza kapcsolatot profilál a szereplők között, amely a *néz* és a *lát* estében a cselekvés sikertelenségét implikálhatja (vö. **a képhez néz*).¹⁷

Az összehasonlítás kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a hallással kapcsolatos percepciók igék bővítményeit jelölő ragok között egyértelmű funkciómegoszlás figyelhető meg, amelyben az accusativus elsősorban a hallás „tárgyát”, míg az ablativusi bővítmények az információ forrását (pl. *Maritól hallotta*) vagy az információ másodkézből szerzését jelölik (pl. *hallott a történetekről*). Ebből következően a *hall* különböző ragos bővítményei nem zárják ki egymást, az esemény más és más részletére világítanak rá, míg például a *néz* bővítményein megjelenő accusativusi és lativusi esetek versengő, komplementáris disztribúcióban álló struktúráknak tekinthetők.

Visszatérve az accusativus és sublativus közötti konceptualizációs különbségekre érdemes még egy pillantást vetni a *néz vmit* és a *néz vmire* struktúrákra. A konstrukciók fogalmi tartalma között ugyan érezhető némi árnyalatnyi különbség, ám a lényeges különbség mégis az ábrázolt események szemlélete között fedezhető fel. Mivel a tárgyi bővítmény sematikussága miatt prototipikusan szorosabb és immanensebb szemantikai és szintaktikai viszonyt profilál, mint egy határozói szerkezet, így a *néz valamit* struktúra az eseményszerkezetben jelenlévő irányulás ellenére alkalmasabb az esemény imperfektív (folyamatos) aspektusú ábrázolására, mint a *néz valamire*. A lativusi határozó ugyanis jellemzően egy mozgás végpontját dolgozza ki, ami önmagában (igekötő nélkül) is alkalmas lehet a cselekvés határpontjának kijelölésére, és ezáltal az esemény egészelegesen konceptualizálódik.

(19) Épp engem nézett, amikor megbotlottam.

(20) Épp rám nézett, amikor megbotlottam.

¹⁶ Az MNSz adatai szerint a *néz vmit* és a *néz vmire* konstrukciókban megjelenő tíz leggyakoribb névszói elem közül csak kettő: a *farkasszemet néz* és az *ennyire néz* idiomatikus szerkezetek bővítményei nem fordultak elő a korpuszban a rivális másik struktúra vonzataiként.

¹⁷ A korpuszban a fennmaradó találatokat olyan idiomatikus szerkezetek teszik ki, mint a *munkához lát*, amelyben a szerkezet jelentés-kiterjesztése teszi lehetővé a 'cselekvés megkezdése' jelentés kifejezését.

A fenti példákból látszik, hogy a tárgyi bővítménnyel álló *néz* ige képes egy hosszabb ideig fennálló folyamatot megjeleníteni, míg az *épp rám nézett* szerkezet egy pillanatnyi eseményt profilál, amely a megbotlás eseményét csak pillanatokkal előzhette meg, vagy egybeesett vele. A *néz* igekötős változatai pedig ezt a konstruálásbeli különbséget, ha nem is az aspektuális ábrázolás szintjén, de megőrzik. Az általánosabb irányulást kifejező tárgy ugyanis, ahogy azt a *ken* esetében is láttuk, egy szorosabb szemantikai viszonyt profilál, amelyhez képest a cselekvésben részt vevő esetleges egyéb szereplők funkcióját is képesek vagyunk meghatározni. A szoros fogalmi kapcsolatnak köszönhetően a *néz valamit* eseményt kizárólag az az entitás képes határokkal ellátni, amelyre a cselekvés irányul, így ha az ábrázolt folyamat az adott entitás minden részére kiterjedt, akkor az esemény szemlélete perfektívvé válik (*megnéz valamit*). Az igekötő megjelenése egyértelművé teszi ezt a viszonyt, és a *néz* esetében szükséges is a jelenléte, mert a tárgyi szerepű bővítmény az alapigével alkotott konstrukcióban nem képes egy entitás egészes érintettségét kifejezni, és ezáltal a jelenetet perfektíven konceptualizálni.¹⁸

Azokban a mozgást kifejező szerkezetekben, illetve a mozgás analógiájára értelmezett eseményekben, ahol egy szaliens entitás a cselekvés egy természetes határpontjaként (kezdő- vagy végpontként) jelenik meg, az adott entitás általában határozói szerepben reprezentálódik a diskurzusban és az esemény perfektív ábrázolásmódját jellemzően szinonim irányjelentésű igekötő teheti egyértelművé az ígén.

(21) Béla **fel**mászott a fá**ra**.

(22) Éva **len**ézett a toronyból a föld**re**.

A mozgásigék esetében az entitások közötti helyviszonyt specifikáló szerkezetek jóval nagyobb változatosságot mutatnak a lehetséges viszonyok sokfélesége és a magyar esetragok és igekötők árnyalt jelentéstartalma miatt, mint az esemény befejeződését egy külső entitás érintettségében mérő, illetve meghatározó cselekvések. Általánosságban elmondható, hogy ha egy esemény alapigéje képes az eseményszerkezet szempontjából azt a meghatározó entitást tárgyként konceptualizálni, amelyre a cselekvés irányul, akkor az esemény perfektív ábrázolása az entitás egységként való reprezentációjával és totális

¹⁸Fontos azonban megjegyezni, hogy a különböző események ebben a tekintetben is fokozatosságot mutatnak, ugyanis bizonyos eseményeknél igekötő nélkül is konceptualizálódhat a cselekvésben érintett entitás egészesen, és így perfektívvé téve az esemény szemléletét (vö. *Írtam egy verset*).

érintettségével jár együtt. Az igék szemantikai tartalmához mérten természetesen ez a kidolgozás különböző módokon, különböző szintaktikai struktúrák segítségével képes megvalósulni. A legáltalánosabb eljárás szerint ezeknek az eseményeknek az egészes ábrázolását egy igekötő és a tárgyi vonzat megjelenése dolgozza ki (vö. *megnézte a kiállítást*). A *meg* igekötőt rendkívül sematikus jelentése különösen alkalmassá teszi az ilyen típusú jelentéstartalmak kidolgozására, mivel eredeti irányjelentésének elvesztése miatt képes (további implikációk nélkül) a cselekvés befejeződését helyezni a figyelem előterébe (*megírta a levelet*). Ugyanakkor más igekötők is képesek egy entitás teljes érintettségét profilálni, ha az adott entitás kellően releváns a cselekvés szempontjából és a megnyilatkozásban tárgyként reprezentálódik (l. (23), (24)).

(23) Éva elolvasta az újságot.

(24) Babi néni felmosta a konyhát.

Egyes esetekben az igekötő irányjelentése (ha van) a tárgyi entitás totális érintettségét implikáló eseményekhez is képes speciális, az esemény megkonstruálása szempontjából jelentős jelentésmozzanatokat hozzáadni. A (24) példában megjelenő *felmos* például egy olyan eseményt profilál, amely során valamilyen entitás felületéről az ágens eltávolít valamilyen anyagot, míg ellentétes irányú párja a *lemos* az eltávolított anyag perspektívájából reprezentálja az eseményt, amelynek egésze a cselekvés végére lekerül az adott felületről. A konceptualizáció eltérő preferenciái miatt a különböző igekötős igék más típusú entítások megjelenését és kidolgozását támogatják, amelynek következtében az MNSZ adatai alapján az eltávolított anyag főleg a *lemos* alak mellett fordul elő (pl. *port, gyalázatot, vért*), míg a *felmos* elsősorban a megtisztított felületet profilálja (pl. *követ, konyhát, padlót*). A teljesség kedvéért érdemes továbbá megjegyezni, hogy bizonyos magas perfekтивitási potenciállal¹⁹ rendelkező igék esetében, amelyek csak egy pillanatnyi eseményt jelölnek (pl. *észleli a hibát*), illetve az idegen hangzású igékhez nem járulhat igekötő (pl. *publikálja a cikket*).

A tárgyi bővítménnyel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy bár prototipikusan azt a konceptualizáció szempontjából elsődleges entitást jelöli, amelyre a cselekvés irányul, ez

¹⁹ Perfektivitási potenciál alatt azt a jelenséget értem, ami meghatározza, hogy az alapvetően imperfektív szemléletű alapigék mennyire könnyen vagy éppen nehezen ábrázolhatók egészesen, vagyis perfektív aspektusból a megnyilatkozásokban. Perfektivitási potenciáljuk alapján az igék egy skála mentén képzelhetők el, amely kihat a nyelvi struktúrák szerveződésére is. (vö. Takács 2012)

nem minden tárgyi szerepben megjelenő bővítményre igaz, ám sokszor még ilyen esetben is hatással van az események aspektuális ábrázolására.

(25a) János két órát / 10 kilométert gyalogolt a vonatállomástól.

(25b) A barátaimmal gyakran mászunk hegyet.

A (25a) példában a tárgy nem a gyaloglás eseményének egy résztvevőjét vagy viszonyítási pontját (például a kezdő- vagy végpontját) dolgozza ki, hanem a cselekvés időtartamát, illetve a megtett út hosszát határozza meg. A tárgy ilyen jellegű használata, amelyben az esemény során megtett útszakasz vagy időintervallum egészét jelöli a tárgyi bővítmény, viszonylag produktív, a tárgy prototipikus használatával szemben azonban nem alkotja az esemény (gyaloglás) konceptuálisan kiemelkedő és szükséges részét. A (25b) példában szereplő *hegyet* ugyan tágan értelmezve azt az entitást jelöli, amire a mászás cselekvése irányul, mégis – mivel a *mászik* mozgásige – a cselekvés meghatározó viszonyítási pontjainak jelölésére a helyhatározóragok jelentésükből adódóan sokkal alkalmasabbak lennének. Míg ugyanis a helyviszonyragok árnyalt jelentéstartalmának segítségével szinte bármilyen helyzetet és résztvevők közötti viszonyt le lehet írni, addig a *mászik* ige mellett (az MNSZ alapján) jellemzően csak a *hegy*, a *lépcső*, a *fa*, a *létra*, a *fal* és a *szikla* fogalomkörébe tartozó kifejezések jelenhetnek meg tárgyi szerepben. Jelentéstani szempontból tehát erősen korlátozott, hogy a *mászik* mellett milyen tartalmak jelenhetnek meg tárgyi szerepben, mert a felsorolt főnevek mindegyike olyan eseményeket profilál, amelyben az ágens egy hozzá képest jelentősen nagyobb entitást kíván megmászni, és a cselekvés során eljut az objektum aljáról a tetejére, így a szerkezetben dominánsnak tekinthető a felfelé irányulás mozzanata. Aspektuális szempontból a (25a) példában megjelenő időtartamot vagy útszakaszt meghatározó tárgy – az olyan általános állapotokat megjelenítő igék mellett, mint a (26) példában látható *él* – nem képvisel önmagában kimondottan nagy aspektuális erőt, mégis a szerkezet képes valamiféle határral ellátni az alapvetően imperfektív eseményeket is.

(26) A nagymama 87 évet élt.

A (27) mondat egészes konceptualizációját erősíti az a megfigyelés is, hogy a szerkezet gyakran előfordul *megélt 87 évet* formában is, amely az eltelt időt egyértelműen egyfajta teljesítményként ábrázolja. A formális nyelvelírásban a perfektivitás tesztjeként

használt *x idő alatt* időhatározó, azért nem jelenhet meg a (26) példában illusztrált szerkezetben, mert a *valamennyi idő alatt* határozó valamilyen célra irányuló, annak elérését célzó cselekvést profilál (*egy óra alatt megírta a leckéjét*), míg az *él* esetében csak maga az időtartam értelmezhető utólagosan teljesítményként. A *mászik* tárgyi bővítménye egyes vélemények szerint történetileg az ősi magyar *-t* locativusi esetragra vezethető vissza (vö. J. Soltész 1959), amely azonban fejlődése során tárggyá értékelődött át. A *mászik valamit* szerkezet kategoriális átértékelődését bizonyítja, hogy a *-t* ragos névszót egyeztetni kell az igével, valamint hogy az igekötő segítségével az esemény egésze ábrázolható a diskurzusban.

A figyelemirányítás szempontjából a tárgy különleges és meghatározó szerepét érdekes módon a fent látott, nem prototipikus használatú tárgyi bővítmények is igazolják. Egy szerkezetben belül ugyanis nem szerepelhet két különböző viszonyt profiláló tárgyi bővítmény (**a vajot kente a kenyeret*), de ez a tárgyhalmozó szerkezet még akkor sem túl szerencsés, ha a tárgy az esemény időtartamát vagy a megtett út hosszát határozza meg (*?két órát mosta a padlót*), míg a határozóknál ez a jelenség nem okoz értelmezési problémát (*a hajón gondolkodott a problémán*). Ugyancsak elgondolkodtató adalék a tárgy funkciójával kapcsolatban, hogy a határozói bővítményt vonzó igék egyikénél sem jelenhet meg két (az eseményszerkezet szempontjából releváns) entitás tárgyi szerepben (**haragszik valakire valamit*, **foglalkozik valakivel valamit*), ami a tárgy és az ige közötti tipikusan szoros viszonyt példázza.

6. Összefoglalás

A dolgozat a különböző igék által jelölt események megvalósulási és kidolgozási lehetőségeit vizsgálta funkcionális nyelvészeti kiindulópontból, forma és funkció egységét feltételezve. Az ige mint a megnyilatkozás propozicionális tartalmának sematikus hordozója meghatározza a megnyilatkozások kidolgozási és értelmezési lehetőségeinek fő sajátosságait. Az ige jelentésszerkezetén belül a különböző jelentéstartalmak közötti hierarchia hatással van a kifejezések megkonstruálására, amely többek között a szintaktikai struktúrák szerveződését is befolyásolja. A világról szerzett tudásunk alapján absztrahált eseményséma a cselekvés vagy történés jellegzetes lezajlási módján túl sematikus szabja a lehetséges résztvevőket, a szereplők egymás közötti viszonyait, valamint funkciójukat a jelenetben. A megnyilatkozásokban ezeknek a tényezőknek a kidolgozottsága, valamint a jelenet megkonstruálásának nézőpontja ikonikusan a nyelvi

formákban is megjelenik. A dolgozat többek között rávilágít a tárgyi vonzat kitüntetett szerepére a jelenetek megkonstruálásában, ugyanakkor a tranzitivitást skalárisan kezelve csak fokozati különbséget feltételez a különböző esetek között, ami a vonzatstruktúrán belüli viszonylagos rugalmasságot is magyarázhatja az esetragok váltakozásában. A dolgozat kitér az igék szemantikai sajátosságainak összefüggéseire a bővítmények szintaktikai szerepével, kidolgozási lehetőségeivel, valamint az adott jelenet aspektuális ábrázolásával kapcsolatban is. A dolgozat nem törekedhetett a téma minden részletre kiterjedő vizsgálatára, célja csak az volt, hogy rámutasson olyan szerkezetek közötti összefüggésekre, amelyek későbbi kutatások kiindulópontjaként szolgálhatnak.

7. Bibliográfia

- Bibok Károly 2008. Az igék szemantikája és a szintaktikai alternáció. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 23–70.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, Joan L.–Perkins, Revere–Pagliuca, William 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cormrie, Bernard 1976. *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- D. Máta Mária 1992. Az igekötő. In: Benkő Loránd (főszerk.). *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 433–441.
- Dahl, Östen 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- Goldberg, Adele E. 2006. *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele E. 2010. Verbs, Constructions, and Semantic Frames. In: Malka Rappaport Hovav, Edit Doron, Ivy Sichel (szerk.) *Lexical Semantics, Syntax, and Event Structure*. Oxford: Oxford University Press. 39–58.
- Gyuris Beáta – Kiefer Ferenc 2008. Az igék ábrázolása és az eseményszerkezet. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 229–268.
- H. Molnár Ilona 1969. Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra. In: *ÁNyT. VI*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 229–269.
- Havas Ferenc 2003. A tárgy tárgyában. In: Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.) *Budapesti Uráli Műhely III*. MTA Nyelvtudományi Intézet. 7–44.
- Hopper, Paul J. – Thompson, Sandra A. 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language*, Vol. 56, No. 2 (Jun., 1980). 251–299.
- Imrényi András 2009. Towards a unified functional account of structural focus and negation. In *Hungarian. Acta Linguistica Hungarica*: 56. 342–374.
- J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Joan Bybee. 2010. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University

- Kemmer, Suzanne. 1993. *The Middle Voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Keszler Borbála 2000. A szintagmák. In Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 347–366.
- Kiefer Ferenc 2006. *Aspektus és akcióminőség: különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Korompay Klára 1991. Névszóragozás In: Benkő Loránd (főszerk.). *A magyar nyelv történeti nyelvtana I*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 284–289.
- Kothencz Gabriella 2007. A -ban/-ben és az -n ~ -on/-en/-ön jelentésrendszere. *Magyar Nyelv*: 103. 432–451.
- Kugler Nóra 2000. Az alany. In: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 405–413.
- Kiefer Ferenc – Ladányi Mária 2000. Az igekötők. In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 453–518.
- Langacker, Roland W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Theoretical prerequisites Vol. I*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Lengyel Klára – Kugler Nóra 2000. Az ige. In: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 81–94.
- Péter Mihály 2008. Az aspektusról – más aspektusból. *Magyar Nyelv*: 104. 1–11.
- Sinha, Chris 1999. Grounding, Mapping and Acts of Meaning. In Theo Janssen and Gisela Redeker (szerk.) *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope and Methodology*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 223–255.
- Takács Edit 2012. A progresszív jelentéstartalom konstruálásának sajátosságai a magyarban. *Magyar Nyelvőr*: 136. 325–335.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába*. Budapest: Tinta.
- Tomasello, Michael 2000. *The Cultural Origins of Human Cognition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Zsilka János 1966. *A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer (Tárgyas mondat szerkezetek)*. Nyelvtudományi Értekezések 53. Budapest: Akadémia Kiadó.